

ЧИТАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Валентина Мартиненко,

провідний науковий співробітник

відділу початкової освіти ім. О. Я. Савченко,

кандидат педагогічних наук,

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

Розкрито сутність трансформаційних процесів у галузі читацької діяльності молодших школярів в умовах сучасних викликів. Зроблено акцент на становленні нового типу читачів; зниженні якісних показників техніки читання учнів, розуміння прочитаного, механізмів зорового сприймання, пам'яті.

Ключові слова: читацька діяльність; трансформаційні процеси; якість читання; молодші школярі.

Сучасні світові глобалізаційні виклики, соціально-економічна, політична ситуації в нашій країні спричинили трансформацію різних сфер життєдіяльності людей, у т.ч. й читацької діяльності молодших школярів.

Протиріччя сьогодення полягають в тому, що існує нагальна суспільна потреба у підвищенні ролі читання, з іншого боку, відзначаємо від'ємну динаміку розвитку багатьох складників читацької діяльності учнів.

Класична методична система формування технічної сторони навички читання, а також прийомів смислового читання, яка застосовується у шкільній практиці, в умовах сьогодення потребує врахування багатьох змін у читанні молодших школярів. Проаналізуємо їх детальніше.

Ще 10-15 років тому більшість учнів 3-4 класів не виявляли труднощів ні в аспекті технічних характеристики навички читання, ні в розумінні прочитаного. Школярі застосували прийнятні для свого віку темп, спосіб, правильність, виразність читання, що давало їм змогу повноцінно розуміти зміст текстів. Звичайно, певні труднощі були. Наприклад, вітчизняні учні І. Гудзик, О. Джежелей, О. Савченко, Н. Чепелева у той період наголошували на необхідності посилення уваги до розвитку в учнів початкових класів умінь здійснювати інтерпретацію й узагальнення за змістом творів, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки у тексті, розуміти авторську ідею твору, будувати інтелектуально-оцінні судження, критично ставитись до вчинків персонажів, умінь абстрагуватися від конкретного змісту твору, долати труднощі, пов'язані із знанням норми вживання слів, розумінням їх значень у контексті. Саме ці уміння виявлялися серед слабких сторін читацької діяльності дітей. Водночас варто зауважити, що в оволодінні такими уміннями чимало молодших школярів стикалися з об'єктивними труднощами, оскільки їх становлення

значною мірою залежало від вікових та індивідуальних особливостей розвитку у дітей пізнавальних процесів, емоційного-чуттєвого, життєвого досвіду, фонових знань, характеристик власне тексту, доступності матеріалу читання: складності його змісту, композиційно-сислової структури, словникового складу, синтаксичної будови, жанрових особливостей і т. ін.. Серед школярів 3-4 класів мала місце також некритична кількість дітей, у яких недостатньо були сформовані технічні аспекти навички читання.

У зв'язку з інтенсивним розвитком у XXI столітті інформаційних технологій, електронних засобів, активною взаємодією з ними молодших школярів, пандемією COVID-19, воєнним станом і неможливістю з об'єктивних причин надавати нашим учням якісні освітні послуги, сьогодні ми відзначаємо погіршення ситуації з читанням, зниження практично всіх показників читацької діяльності молодших школярів.

Так, наші дослідження показують, що у досить значної частини учнів, істотно знизився рівень якісних характеристик техніки читання. Особливо тривожною така ситуація виглядає у 3-4 класах, де 15-20% школярів застосовують поскладовий спосіб читання і не лише під час сприймання довгих чи малознайомих слів. Чимало дітей у процесі читання роблять між словами тривалі паузи, що уповільнює процес сприймання тексту. Тобто, про читання як автоматизовану навичку, якісні характеристики розуміння прочитаного у багатьох випускників початкової школи не йдеться.

На фоні різкого збільшення у житті дітей відео – і аудіоконтенту, помітно знизилась для учнів значущість читання, інтерес до книжок, агресивне їх витіснення смартфонами, ігровими інтернет-платформами, комп'ютерними іграми тощо. Як зазначають дослідники, за таких умов механізми зорового сприймання дитини почали стихійно формуватися по-іншому, ніж у ті роки, коли навчання учнів читання здійснювалося за класичними методиками на матеріалі лінійних паперових текстів. Внаслідок тривалої щоденної взаємодії дітей з екранними технологіями, вони (механізми) призвичаюються до «співпраці» з яскравим, емоціогенним візуальним рядом, розмаїттям фарб, стрімкою зміною кадрів, картинок і т. ін.. Найбільш значущою і основною для зорового сприймання стає не лише центральний об'єкт у кадрі, а й ті рухомі об'єкти, предмети, що його оточують. Тобто, не менш важливою є та інформація, яка поступає через боковий зір. Під час читання лінійного тексту діти виявляють схильність змінювати положення фіксації погляду кілька разів на кожному слові, перш ніж перейти до наступного, що призводить до більших часових затрат і почасти неточності розкодування вербального матеріалу, а відтак, до різних труднощів у читанні. Отже, важливість розвиненої системи механізмів зорового сприймання у дітей під час читацької діяльності не викликає сумнів.

Якщо учні з 1-2 класів активно взаємодіють з ігровим аудіо- і відеоконтентом, у 3-4 класах уповільнюється розвиток якісних характеристик навички читання, який раніше завжди супроводжувався закономірною зміною прогресивних стратегій читання і параметрів окулоmotorної активності. Як наслідок, маємо непоодинокі випадки, коли після закінчення 3 класу частина учнів здатні прочитати не більше 35-40 слів за хвилину.

Не останню роль у цьому відіграє і низька питома вага завдань на розвиток технічних складників навички читання у підручниках для 1-2 класів. Зокрема, у післябуквений період у букварях представлено значно більше завдань для дітей на розвиток прийомів розуміння змісту прочитаного/прослуханого, ніж для розвитку техніки читання. Аналогічну ситуацію маємо і в підручниках для 2 класу. Отже, такий підхід у методиці читання – на ранніх етапах становлення в учнів початкових і нестійких навичок читання більшу увагу приділяти формуванню прийомів смислового читання, є не виправданим. Сучасні діти більшою мірою, ніж діти ХХ століття, потребують ретельного і розосередженого у часі формування технічних складників навички читання.

Зазначені вище чинники негативно позначилися і на мовленні багатьох сучасних дітей. З кожним роком збільшується кількість малознайомих для учнів слів у текстах, у т.ч. з категорії високочастотної, нейтральної загальноповсякденної лексики. Під час сприймання тексту діти прочитують їх переважно механічно, фактично просто пропускають, хоча значення більшості з цих слів легко можна з'ясувати через контекст, якщо цього уміння дітей навчати. Відзначаємо також поверхневий, фрагментарний характер сприймання змісту навчального матеріалу.

Багатьох школярів вирізняє обмежений словниковий запас, проблеми з розвитком зв'язного мовлення, комунікативними навичками, побудовою граматично правильних речень. Діти самі визнають, що відчувають значні труднощі у побудові зв'язних висловлювань, складанні розповіді за сюжетним малюнком, переказі змісту прочитаного/прослуханого. У контексті сказаного відзначаємо істотне скорочення у часі міжособистісного спілкування школярів з однолітками, а також батьків з дітьми. Крім того, у сучасних цифрових дітей змінюються характеристики і обсяги пам'яті: короткострокова пам'ять у багатьох випадках виявляється більш розвиненою, ніж довгострокова, до того ж, на думку низки дослідників, її обсяг зменшився [4]. Змінилися також і мнемонічні процеси. Дуже часто учні запам'ятовують не зміст інформації, а місце, де вона зберігається [3].

У цифрову інформаційну добу спостерігаємо становлення нового типу читача-молодшого школяра. Читання дітей, які залишаються активними читачами, стало дещо іншим: прагматичним, інформаційним, більш мотивованим, індивідуалізованим. Наприклад, діти з цікавістю читають той чи інший твір, якщо будуть розуміти, для чого це їм потрібно. Такі читачі більш ерудовані, орієнтуються у змісті і тематиці сучасних книжок, усвідомлено формулюють свої читацькі запити у бібліотеці. У сучасних дітей, порівняно з читачами минулого століття, значно зріс інтерес до літератури нон-фікшн - дитячих видань пізнавального характеру. Водночас значна частина читачів 3-4 класів, з числа тих, які систематично відвідують дитячі бібліотеки, надають перевагу книжкам розважального змісту з короткими текстами на сторінці і яскравим візуальним супроводом, у т.ч. вімельбухам, коміксам, виданням у форматі щоденників, листів, у яких герой твору розповідає цікаві історії про самого себе, своє дозвілля і навчання, пригоди, що з ним трапляються. Не останню роль у цьому відіграє невеликий обсяг логічно завершених «міні-сюжетних» історій із сучасного життя персонажів.

Як показують результати опитування молодших школярів, бесіди з працівниками дитячих бібліотек, останнім часом серед учнів є зростання попиту на дитячі книжки з аудіо- супроводом. Наші учні стають активнішими слухачами, ніж читачами. Адже сприймання змісту тексту на слух не викликає значних фізичних, вольових зусиль, часових затрат у порівнянні із самостійним читанням, особливо, коли воно недосконале. Аудіювання як вид мовленнєвої діяльності (сприймання, розуміння мовлення) має важливе значення в реалізації виховних, освітніх, розвивальних цілей освітнього процесу. Водночас розвиток прийомів самостійного, смислового читання (сприймання, розуміння змісту текстів різних видів) має займати у початковій школі домінуюче місце.

У ХХІ столітті чітко виокремилися дві моделі читання: читання з використанням паперових носіїв і читання з екрану. Як і раніше, сьогодні складники навички читання молодших школярів, система прийомів роботи з паперовими текстами формуються під час керованого систематичного освітнього процесу в школі. Освоєння ж учнями навичками опрацювання електронних текстів відбувається стихійно: в комп'ютерних іграх, соціальних мережах та інших ресурсах. Між тим, існують істотні відмінності становлення і розвитку навички читання молодших школярів, прийомів аналізу текстів на традиційних та електронних носіях. Сьогодні дуже гостро стоїть питання розроблення фахових методик навчання читання учнів на матеріалі електронного контенту.

Отже, навіть побіжний аналіз змін, які відбулися у читацькій діяльності сучасних молодших школярів, актуалізують проблему посиленої уваги педагогів, працівників бібліотек, батьків дітей до становлення й розвитку всіх компонентів читацької діяльності учнів. Робимо акцент на формуванні позитивної мотивації до читання, його ціннісних орієнтирів (наприклад, читання як чинник розвитку логічного і критичного мислення, важливий інструмент досягнення успіху у навчанні та житті); інтенсивному розвитку складників повноцінної навички читання; механізмів і функцій зорового сприймання, різних властивостей уваги; запровадженні ефективних читацьких стратегій і практик; забезпеченні учнів сучасною дитячою літературою; посиленні ролі сімейного читання тощо.

Список використаних джерел

1. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах. К.: Освіта, 2007. 334 с.
2. Чепелева Н. І. Текстова інформація як чинник психологічного впливу на свідомість реципієнта. *Технології розвитку інтелекту*. Електр. наук. журнал. Том 1. № 2. 2011.
3. Golan D., Barzillai M., Katzir T. The Effect of Presentation Mode on Children's Reading Preferences, Performance, and Self-evaluations. *Computers & Education*, 2018: 126: 346–358.
4. Sparrow B., Liu J., Wenger D. M. Google effects on memory: Cognitive consequences of having information at our fingertips. *Science*, 2011: 333 -336.